

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ

A Scholarly Annual of Ferenc Rákóczi II.
Hungarian College of Transcarpathia

2009
VIII. évfolyam, 1. kötet
Том VIII, № 1
Volume VIII, № 1

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

2009/1
VIII. évfolyam, 1. kötet / Том VIII, № 1

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Soós Kálmán, Orosz Ildikó, Cserniczkó István, Barkáts Jenő
A KÖTETET SZERKESZTETTE: Penckófer János, Kohut Attila

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: Шовш К., Орос І., Черничко С., Боркач Є.
ЗА РЕДАКЦІЮ: Пенцкофер І., Когут А.

KORREKTÚRA: G. Varcaba Ildikó / Коректура: Г. Варцаба І.
TÖRDELÉS: Garanyi Béla / Верстка: Гороній А.

A kiadvány megjelenését a

támogatta

A kiadásért felel: Orosz Ildikó és Soós Kálmán / Відповідальні за випуск: Орос І., Шовш К.

ISBN: 978-966-7966-76-8

Készült: PoliPrint Kft., Ungvár, Turgenyev u. 2. Felelős vezető: Kovács Dezső

Tartalom

Történelem

BRAUN LÁSZLÓ: Történelem és identitás. Gondolatok az azonosságtudatról, a hovatarozásról és a nemzeti-közösségi érzésekről	7
LUKÁCS ATTILA: A magyar–magyar kapcsolatok alakulása (1944–91). A magyar–magyar kapcsolatok és a szovjet korszak	15
BERECZKY GYÖRGY: A sztálini és hrucscsovi nemzetiségpolitika a korabeli kárpátaljai sajtóban, összehasonlító jellemzésük	29
SZAKÁL IMRE: Podkarpatszka Rusz jelentősebb pártjainak szereplése a nemzetgyűlési és tartományi választásokon 1924 és 1938 között	37
BARÁTH VIKTÓRIA: A donbászi munkaszolgálat a kigyósi túlélők emlékezetében	55

Honismeret

BARTA KÁROLY: Mezővári lakosságának összetétele	69
BALLA ANDREA: Nagydobrony családnevei a XX. század elejétől napjainkig	79

Nyelv- és irodalomtudomány

СЛИЗАВЕТА БАРАНЬ–СТЕПАН ЧЕРНИЧКО: Дослідження українсько-угорських міжмовних контактів у Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II	91
BÁRÁNY BÉLA: A sors koncepciója Vaszilij Grosszman <i>Élet és sors</i> , illetve Kertész Imre <i>Sorstalanság</i> című regényében	113
ТУРЯНИЦЯ Ю. Д.: Поет великої любові до людей, до України. А мати – мадярка, батько – француз	123

Pedagógia

ХИЖНА О. П.: Компетентність учителя початкової школи як важлива умова успішності художньо-педагогічної діяльності	131
HUSZTI ILONA: Angoltanárképzés Beregszászon	141
SZILÁGYI LÁSZLÓ: Language learning strategies used by successful and unsuccessful language learners in the process of learning English as a foreign language at the Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rakoczi II	147
BALOGH LÍVIA: Kárpátaljai magyar iskolai értesítők adatbázisa	161
LESKU KATALIN: A környezeti nevelés gyakorlata a Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Karán	171

Gazdaság, környezet és turisztika, fauna

СПАСЬКИЙ Г. В.: Економічні засади створення спеціальної економічної зони “Берегово”	183
MELYNCSOK ADRIENN: Gazdasági átalakulások Kárpátalja mezőgazdaságában az elmúlt évek statisztikai adatai alapján (különös tekintettel a növénytermesztés helyzetére) ...	191
RÁCZ BÉLA: A <i>Nagymuzsaly-A</i> lelőhely pattintott kőszköz-gyűjteményének nyersanyag típusai	205
LÁSZLÓ GYURICZA–SÁNDOR BERGHAUER: Probleme der Bewertung der Naturbedingungen im Tourismus	213
DR. KOMONYI ÉVA–CSOMA ZOLTÁN–DEMETER LÓRÁNT: A Nagy-hegyen található meddőhányó kihatása a környező vizek állapotára	221
KOLOZSVÁRI ISTVÁN–ILLÁR LÉNÁRD: A Tisza tiszaujlaki szakaszán élő szitakötőfajok faunisztikai felmérése	231
Eseménynaptár	241

LUKÁCS ATTILA*

A magyar–magyar kapcsolatok alakulása (1944–91).

A magyar–magyar kapcsolatok és a szovjet korszak

Rezümé A tanulmány témája, *A magyar–magyar kapcsolatok alakulása (1944–91)*, a magyar–magyar kapcsolatok menetét vizsgálja az adott időszakban. A rendelkezésre álló források alapján, megvizsgálva az 1944–91 közötti magyar–magyar kapcsolatokat, arra a következtetésre jut a szerző, hogy 1944–91 között a kárpátaljai magyarság szinte teljes elszigeteltségben, az anyaországi kapcsolatok hiányában és a szovjet nemzetiségi politika szellemében a nemzeti megsemmisülés határán állt. Továbbá azokat az eredményeket írja le, melyek jellemezték a magyar–magyar kapcsolatot 1944–91 között. E tekintetben az a véleménye, hogy a magyar–magyar nemzetközileg elismert kapcsolat csak a '90-es évektől vette kezdetét és szervezett formáját is ettől kezdve datálhatjuk. Összességében megállapítható, hogy a vizsgált időszak magyar–magyar kapcsolataiban egy ún. szovjet, aztán közvetlenül a Szovjetunió széthullása előtti demokratizálódás felé mutató korszakot lehet kijelölni. Ezen korszakoknak megvoltak a maguk sajátosságai, amelyeket folyamatosan alakított a két ország és a nemzetközi helyzet alakulása, illetve ezen belül a két fél egymás által való megismerésének szintje.

Резюме Тема наукової статті „Формування міжугорських відносин (1944–91 рр.)”. У даному періоді досліджує відносини між угорцями Закарпаття та угорцями, які проживають в Угорщині. За допомогою використаного матеріалу розглядаються міжугорські відносини 1944–91 років, де доводиться, що в названому періоді закарпатські угорці були герметично ізольовані, і внаслідок відсутності зв'язків з Угорщиною та в результаті асиміляційної політики Радянського Союзу, щодо національних меншин вони стояли на межі національного знищення. На основі історичних даних характеризує між угорські відносини 1944–91 років. В цьому відношенні доводиться, що справжні, міжнародно визнані між угорські зв'язки беруть свій початок з 90-их років минулого століття, і з цих пір треба датувати організаційну форму тих зв'язків. Загалом констатується, що в дослідженому періоді у між угорські зв'язках можливо виділити різні історичні епохи: так званій радянській, безпосереднє перед розпадом Радянського Союзу напрямок на демократизацію суспільства та сучасний період. Всі періоди мали свої особливості на яких постійно впливає формування міждержавних відносин та світової міжнародної ситуації.

A magyar–magyar kapcsolatok alakulását 1944–91 között nagyban meghatározta a Szovjetunió a kárpátaljai magyarsággal és Magyarországgal való viszonya. A kárpátaljai magyarság szempontjából sorsdöntőnek bizonyult a terület Szovjetunió általi megszállása, mely 1944 szeptemberének végén vette kezdetét. A Szovjetunió megkezdte a terület feletti felügyelet széleskörű gyakorlását. November végére a vidék felett már teljes kontrollal a szovjet csapatok rendelkeztek. Ezzel kezdetét vette a szovjetrendszer kiépítése Kárpátalján, a helyi magyarság tekintetében is annak minden következményével.

A hátszország biztonságossá tétele érdekében a kollaboránsszervezkedést meggátolni szorgalmazó intézkedéseikkel etnikai tisztogatásra került sor a szovjethatalom részéről. A 4. Ukrán Front 1944. november 13-án kelt 0036-os számú határozata alapján kezdetét vette a kollektív bűnökkel vádolt magyar és német katonaköteles férfiak, illetve a német munkaképes korú nők egy részének deportálása, a háromnapos „málenkij robot”. A november 18-án, Erzsébet-napkor útnak indított menetoszlopok, a köztudatban Erzsébet-napi tragédiaként élő esemény ellent mond a hágai egyezmény civil lakosokat érintő kitételeinek háború esetén,

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola volt diákja, a Beregszászi 3. Sz. Zrínyi Ilona Középiskola történelem-földrajz szakos tanára

miszerint azok nem vonhatóak felelősségre az állam hadicselekményei miatt.¹ A deportálás azonban teljes mértékben beleillett a Birodalom nemzetiségkezelésének koncepciójába.

A tisztogatások az értelmiségi réteget is érintették. Az entellektüel legnépesebb táborát, az oktatási intézmények és a papság társadalma alkotta. A leghatásosabb fegyver ellenük az anyanyelvű oktatás, a magyar történelemtanítás, egyáltalán a magyar nyelvhasználat megszüntetése, mely maga után vonhatta volna a helyi magyarság megsemmisülését. „A világ rendjére okító szülői szavak nélkül volt kénytelen szembenézni a biológiai létezésének legnagyobb kihívásával”.² Az anyanyelv megtartása volt a cél egy olyan világban, ahol misztikus formások között bizonygatták a magyar burzsoá nacionalizmus és a feudalista-kapitalista csökevények kártékony hatását, melynek megakadályozására boszorkánypereket rendeztek.

Propagandisztikus módszerekkel bizonygatták, hogy a helyi magyarság nem is olyan, mint az anyaországi magyarság, „hogy elődeiket, gyökereiket ne a magyar klasszikusokban, hanem a moszkvai emigrációban lássák, keressék”.³ A Szovjetunió igyekezett eltüntetni minden olyan nyomot, mely arra utalhatott, hogy a Kárpátalján élő magyaroknak vajmi köze lett volna Magyarországhoz, melynek köszönhetően a „... mi magyarok egybetartozunk, tartsunk össze... az ilyen nacionalista jelszavak, amelyet a magyar burzsoá vetett föl, sosem találtak visszhangra Kárpátontúl magyar polgárai körében”.⁴ Történelmileg is igyekeztek alátámasztani azt, hogy Kárpátontúli-Ukrajna ősi szláv föld. A területre úgy tekintettek, mint az USZSZK megingathatatlan és történelmi részére.

Az irodalom átformálásának egyik bizonyítéka volt a Kárpátaljai Tudományos Társaság két tagja, Lelekács Miklós és Harajda János által összeállított „Kárpátalja általános bibliográfiájá”-nak... és a rá vonatkozó hivatkozások betiltása és az ungvári városi könyvtár állományának felülvizsgálata azzal a céllal, hogy kiszűrjék a fasiszta szerzők műveit.⁵ A könyvtárak revideálása lényegében két-három év alatt meg is történt. Az események hatására „a kárpátaljai magyar irodalom legelső kezdeményeit a tökéletes igazodás alakítja. Egész életművek, egzisztenciák épültek a szocialista realizmus totalizáló kánonjára, betartva és megerősítve a cenzúra elvárásait, hogy a hatalom általi siker biztosított legyen..., a szovjet elvárások által fölállított mércét hiába ütötte meg sok magyar nyelvű alkotás, azokból egy sem lett maradandó érték”.⁶ Az irodalmi átformálás eredményeképpen „a versírás volt a bármit is mondani akaró, közönséghez szólni kívánó értelmiség szinte egyetlen lehetősége.

¹ Az USA is elítélte a kollektív bűnösség elvét. Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. február 5.–1946. november 15. Szerkesztette, jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta: Szűcs László. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2003. 54.

² S. Benedek András: Árvíz után, vízár előtt... (Tanulmányok, esszék, kritikák). Minerva Műhely, Budapest – Beregszász, 2001. 8.

³ Dupka György–Horváth Sándor–Móricz Kálmán: Sorsközösség. A kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1990. 13.

⁴ Botlik József–Dupka György: Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből. 1918–1991. Mandátum–Universum, Ungvár, 1991. 180.

⁵ Soós Kálmán: Tudományos könyvkiadás Kárpátalján a rendszerváltástól napjainkig (1985–2005). In: Simon Attila: A határon túli magyar tudományos könyvkiadás. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely, 2005. 13.

⁶ Eperjesi Penckőfer János: Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében. Magyar Napló, Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, Budapest, 2003. 20–21.

A hatalom alighanem ezt tartotta a legártalmatlanabb szórakozásnak, s talán a verssorok közt tudott olvasni a legkevésbé.”⁷

Mindeközben az 1944. november 19-én Munkácson megalakult Kárpátaljai Ukrajna Kommunista Pártja, Iván Turjanica vezetésével minden eszközzel azon dolgozott, hogy a november 26-ra tervezett népbizottságok I. kongresszusán kimondják a terület egyesülését Szovjet-Ukrajnával. Az önkényes városi és falusi küldöttek egyhangúan elfogadták az ún. novemberi manifesztumot – magyar nyelven csak félév késéssel közli a *Munkás Újság* –, annak ellenére, hogy Huszton még a törvényes, cseh polgári hivatal dolgozott, másrészt nincs utalás arra vonatkozóan, mikor, hogyan és kik választották meg a küldötteket. „Szovjet adatok szerint 1945. január 1-jéig több mint 250 000 kárpátaljai lakos írta alá „önkéntesen” az „újraegyesülést” kérő munkácsi manifesztumot.”⁸ Az eseményre az ukrán nyelvű szakirodalom napjainkban is a „воз’єднання”⁹ azaz az újraegyesülés szót használja.

1945. június 29-én a csehszlovák és a szovjet kormány nemzetközileg is rendezte egymással Kárpátalja státusát és így törvényesen is az USZSZK-hoz került a terület. Az újraegyesülést követően tovább folyt a szovjet intézményrendszer, immár hivatalos kiépítése: adminisztratív átrendezés, kolhozosítás, kulákperek és a ruszifikálás, vagyis az Árpád-kori településnevek honosítása: „a kiveji Legfelsőbb Tanács július 25-i rendelete pedig több száz ruszin és magyar falu nevét megváltoztatta, „szlávósította,” vagyis ukránosította”.¹⁰

A magyarság ellenes tendencia folytatásaként 1947-ben bevezették a szakmai gyári oktatást, vagy FEZEO-t (fabricsno-zavodszkoje obucsnyije), mely nem volt más, mint „a hatalom sajátos nemzetiség politikája, melynek alapján a kárpátaljai magyar katonaköteles korú fiatalokat bizalmatlannak nyilvánították, így nem teljesíthettek katonai szolgálatot. Ehelyett bányászati munkára irányították őket a donyeci szénmedencébe, ahol kötelesek voltak letölteni a három év szolgálati idejüket... A szovjet hatalom sajátos nemzetiségpolitikájának ez a fajta bizalmatlansági jellege 1952-ben szűnt meg, amikor Donbász helyett katonai szolgálatra viszik a magyar fiatalokat is...”¹¹

A háború végét Kárpátontúl magyarsága számára nem a béke aláírása jelentette, hanem Sztálin 1953-as halála, mely inkább a Kreml hatalmosztó falait kezdte ki, mint a helyi magyarság sorait, ez egyben a deportálás végét és az elhurcoltak hazatérését is jelentette. Az érintettek deportálása rendkívül mélyen hatott a helyi lakosság érzelmeire, akiket mind szellemileg és számbelileg meggyötörtek a történetek, némelyek napjainkig sem mernek szólni a nyilvánosság előtt, félve egy esetleges retorziótól. Mégis az ominózus esemény indította el a rendszerváltás utáni magyar–magyar, talán legintenzívebb, kárpátaljai kapcsolatfenntartását. Az 1956-os SZKP KB XX. kongresszusán már felismerték a helyzet tarthatatlanságát

⁷ Soós K.: Tudományos könyvkiadás... i.m. 11.

⁸ Botlik József: Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000. 284.

⁹ М. М. Болдижар: Нариси Історії Закарпаття. Том III. 1946–1991. Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського комітету у справах преси та інформації, Ужгород, 2003. 4.

¹⁰ Botlik J.: Egestas... i.m. 286.

¹¹ Svetkó Erzsébet: Kisebbségpolitika Kárpátalján a szovjet rendszer kiépítése idején (1947–1952). A donbászai munkatáborokba elhurcoltak visszaemlékezései alapján. In: Beregszászi Anikó és Papp Richárd: Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Budapest–Beregszász, 2005. 87–88.

és ettől kezdve egy a helyi magyarságra nézve is kedvező desztalinizációs folyamat kezdődött meg. Bár Sztálin megkérdőjelezhető módszereit felülbírálták, egy részét elvetették, a deportált személyeket mégsem kártalanították vagy rehabilitálták.

A '60-as évektől egyre inkább jellemző paradox módon – hiszen a hrucsovi ruszifikálás és a brezsnyevi korszak a homogenizálás fénykora volt – a kisebbségi oktatás fellendülése, mely segített többek között a magyarság fennmaradásában is, a tankönyveket mégsem az anyaországtól szereztek be, hanem helyben készítették.¹² 1963-ban az Ungvári Állami Egyetem berkein belül még magyar tanszéket is alapítottak. Ez idő tájt a meglehetősen korlátozott „iskoláink tanári karának utánpótlásáról a Munkácsi Tanítóképző és az Ungvári Állami Egyetem gondoskodik”.¹³ A rendszer elnézőbb lett valamelyest a magyarsággal szemben, természetesen továbbra is a legminimálisabb szinten.

A változás eredményeképpen „1967 novemberében zömmel magyar szakos diákok kezdeményezésére megalakult a Forrás Irodalmi Stúdió”¹⁴, amelynek nem igazán tulajdonítottak nagyobb jelentőséget, annak ellenére, hogy a magyar érdekképviselő első csírait kell látnunk benne. A Forrás Irodalmi Stúdió tagjai voltak azok, akik először 1971 őszén, majd 1972 tavaszán előbb a területi pártbizottsághoz, majd egyenesen Moszkvába, a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságához és a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnökségéhez eljuttatták a több száz aláírással hitelesített beadványaikat, amelyek a kárpátaljai magyarság legsúlyosabb sérelmeit és panaszait tartalmazták¹⁵ a deportálásokra és az azt követő időszakokra vonatkozóan. Természetesen a Stúdiót feloszlatták, különböző mondvacsinált ürügyekkel, tagjait pedig retorzió érte.

Az el nem ismerésnek meghatározták az ideológiai hátterét is. Az 1971-es évi XXIV. kongresszus határozata alapján „a szocializmus építése során az embereknek minden más helyi nemzeti csoportnál magasabb rendű értékeket hordozó új közössége született, a szovjet nép,”¹⁶ így a magyar kisebbség megbontotta volna a szovjet dolgozók egységét.¹⁷ A „kárpátontúli” magyarság beolvadását a tovarisizált, aulikus értelmiség munkájával próbálták elérni. Többféle módon folyt az elnemzetietlenítés, egyrészt az értelmiség likvidálása és átszervezése, és a szovjet–magyar¹⁸ koncepció felállítása folytán. A '70-es években, a fentebb említett cél szellemében még a magyar is bírálta sajátját, mint történt ez a *Kárpáti Igaz Szó* 1973-as cikksorozatában, amelyben S. Benedek Andrást és Kovács Vilmost kritizálták¹⁹ tudományosan és történelmileg megalapozva – marxista–leninista alapon –, mint kisebbség nem férnek bele a proletár öntudatba, sem a homo sovieticus fogalmába.

1985-től következett be csak érdemleges változás, ugyanis megválasztották a Szovjetunió történetének legfiatalabb vezetőjét, Mihail Gorbacsovot, aki felismerte

¹² Soós Kálmán–Medvecz Andrea: „Akkoriban ez még igen nagy bűn volt.” Adalékok Magyarország és a kárpátaljai magyar kisebbség kapcsolatának alakulásához (1945–1989). Hatodik Sip, XI. évf., 1999/1–4.52.

¹³ Dupka Gy.–Horváth S.–Móricz K.: Sorsközösség... i.m. 16.

¹⁴ Soós K.: Tudományos könyvkiadás... i.m. 17.

¹⁵ Dupka Gy.: Egyetlen bűnük... i.m. 247.

¹⁶ Romsics Ignác: Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép és Délkelet-Európában a 19. és 20. században. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004. 291.

¹⁷ Soós K.–Medvecz A.: i.m. 52.

¹⁸ Az elnevezés a köztudatban Balla László, a „Szovjet magyarok” c. cikke nyomán terjedt el, melyet 1975. november 23-án közölt a Kárpáti Igaz Szó. Lásd még: Eperjesi P. J.: Tettben a jellem... i.m. 296.

¹⁹ Uo. 51–52.

a Szovjetunió gyengeségeit és igyekezett átalakítani a szovjet államot és társadalmat, viszont kísérletei kudarcot vallottak. A szovjet összeomlás államszintű gazdasági csődöt jelentett, tönkretette a teljes Szovjet Birodalmat és a létet jelentő munkahelyeket, állami gazdaságokat, üzemeket, „összeomlott az 1957-ben kezdetét vevő magyarországi napilapok, folyóiratok, könyvek behozatala”²⁰ is. A gorbacsovi fordulat legpozitívabb eseménye a magyarság számára ezért inkább a „szabadabb társadalmi légkör”²¹ kialakulása volt, amely csak a Szovjetunió összeomlását környékező egy-néhány évben volt tapasztalható.

A kárpátaljai tudományos könyvkiadás is egyre „jobban árnyalja a korábban kötelezően megfestett rózsaszín képet, kritikusabb, a gondokra is próbál koncentrálni, miközben járasonként, falvanként vizsgálja, hová is jutott a szocializmus évtizedei alatt”.²² A helyi magyarság a '80-as évek vége felé már megengedhetett magának olyan kiadványokat is, melyekben felveti a sztálini kultusz hibáit. A deportálásokról lesznek a könyvek legkedveltebb témái, hiszen ez minden magyart érintett.

A Birodalom vége felé közeledve már engedélyezték a nemzeti történelem oktatását, 1988-ban magyar anyanyelvű óvodai, illetve bölcsődei oktatást. Ungváron 1989-ben megalakult a vitatott jelentőségű Szovjet Hungarológiai Intézet.²³ 1989. február 26-án megalakult az első immár hivatalos és államilag is elfogadott kisebbségi képviselői szervezet, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, azaz a KMKSZ, amely megalapításánál alapszerződésében rögzítette és hirdette, hogy a kárpátaljai magyarság szerves és elválaszthatatlan része az anyaországnak, ezzel bizonyosságot téve annak, hogy „ha a kárpátaljai magyarok elszigetelése mögött a ruszifikálás szándéka is meghúzódott, a demográfiai adatok nem igazolják ennek sikerességét”.²⁴

Összegzősképpen elmondható, hogy a szovjet éra kárpátaljai magyarsága a kulturális lét minimális eszközeit igénybe véve, az őket ért retorzió ellenére is életben maradt és nem asszimilálódott a szovjet szupernációba. Sztálin haláláig nem volt tapasztalható érdemleges változás, ám az 1956-os események felgyorsították és kedvezőbbé tették a helyzetet. Igazi áttörést a szovjetrendszer kisebbségi állásfoglalásában csak a gorbacsovi éra hozott, mely végső soron a kárpátaljai magyarság szabadulását is jelentette a cenzúra fojtogatása, illetve fogsága alól.

A magyar–magyar kapcsolatok mérlege (1944–91)

„A Szovjetunió nyugati köztársaságaiban élő kisebbségeknek elsősorban az ukrainai és fehéroroszországi lengyeleknek, valamint ukrainai (kárpátaljai) magyaroknak sajátos kettős diszkriminációban volt részük. Ők egyszerre szenvedtek az oroszosítástól és a köztársaságok nacionalista szemléletű aktivistáitól”.²⁵ Az Ukrán SZSZK-ban is léteztek helyi aktivisták, például Zakarpatszka Ukrajina

²⁰ Soós K.: Tudományos könyvkiadás... i.m. 18.

²¹ Uo. 15.

²² Uo. 16.

²³ Dupka Gy.–Horváth S.–Móricz K.: Sorsközösség... i.m. 20.

²⁴ Ludányi András: Programozott amnézia és kellemtelen ébredés. Magyar kisebbségek a nemzetközi politikában (1945–1989). In: Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században. Tanulmányok. Szerkesztette: Romsics Ignác. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1995. 250.

²⁵ Romsics I.: i.m. 293.

elszámú aktivistája és publicistája – a csekély jelentőségű helyi lapok cikkeinek jelentős hányada az ő nevéhez fűződik – Iván Turjanica, a Kárpátontúli Néptanács elnöke volt az, aki jellemzően „élesen támadta a magyar feudalizmust, amely évszázadokon át elnyomta Kárpát-Ukrajna népét”.²⁶

Közvetlenül Kárpátalja USZSZK-hoz való *csatlakozása* után különböző eszközökkel jelentős mértékben megrövidítették a kárpátaljai magyarság életterét és az anyaországgal való kapcsolatfenntartás lehetőségét. A Szovjetunió részéről a kollektív társadalmi büntudatkeltés magvainak elszórása kezdetben a magyarokkal szemben erős nacionalista érzéseket váltott ki. A homogenizálás, amely mindezekelőtt ruszifikálást, valamint ukránosítást jelentett, megbénította a magát magyar anyanyelvűnek tekintő lakosság gazdasági és szellemi lehetőségeit. A pengének viszont kettős éle volt: egyfelől a szovjet intézkedések, másfelől Magyarország tehetetlensége akadályozta a kárpátaljai magyarság immár kisebbségi létét.

Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatolása után igazából nem is lehet beszélni a két fél baráti, testvéri és segítő kötelékéről. A magyar állam mindennemű segítségét, ha lehetett volna is rá alkalom, a szovjet–magyarok semmi esetre sem fogadhatták volna el, hiszen ez a szovjet jóléti állam mítoszát rombolta volna le. A szovjet állam a szocialista blokk valamennyi alkotóeleme felett járt mind politikai, mind kisebbségi ügyek rendezésében, elszámú, egyetlen és kötelező mintaként szolgált számukra. A hovatartozás és az előzékenység jeleként az anyaországi Nagy Testvér politika igyekezett elfelejtkezni Kárpátaljáról és az itt élő magyarságról. A „Kárpátontúl” is már kifejezetten szovjet gyártmány és Moszkva orientált, hiszen a régió így a Kárpátokon túl van. Ez a közelítésmód egyértelművé tette a szovjet hegemoniát. A Kárpát-Ukrajna, Kárpátalja, Kárpátontúl már komoly tartalommal bírtak a helyi, az anyaországi értelmiség és a szovjetrendszer részéről a felsoroltaknak megfelelően. A terület megnevezései magukban hordoznak bizonyos sztereotípiákat a *beavatottak* számára. A szovjet éra alatti magyar–magyar kapcsolatok szempontjából nagy jelentőséggel bírnak. Sándor László szerint Kárpát-Ukrajna a jó név, melyet azért hoztak létre „a hivatalos magyarországi orgánumok, hogy se a képtelen Kárpátontúl területet, se Kárpátalját ne kelljen használniuk, mely utóbbiban esetleg irredentizmust szimatolhatott volna a szovjet fél vagy a hazai túlbuzgóság... Kárpátalján senki sem használja a Kárpát-Ukrajna kifejezést, ez csak a magyarországi sajtóban, lexikonokban stb. él..., nálunk kötelezően Kárpátontúli terület, a magyar lakosság ellenben – közbeszédben legalábbis – következetesen Kárpátalját mond”.²⁷ Kárpátalja megnevezésével kapcsolatban csak a rendszer-váltás felé közelegve, 1988-ban jelentek meg a félreértést tisztázni kívánó cikkek, először a *Magyar Nemzetben*.²⁸

A háború után az anyaország figyelmét lekötötte a csehszlovák és román területen lévő magyarok sorsa. Az említett államok magyarjai mindenkor prioritást élveztek többi társaikkal szemben. „A magyarság helyzete ugyanis csak a Szovjetunióhoz csatolt Kárpát-Ukrajna, valamint Jugoszlávia területén tekinthető kielégítőnek, az

²⁶ Iván Turjanicának a Pravdában megjelent nyilatkozatáról ír a budapesti Népszava, amelyet a Munkás Újság 1945. július 15-ei számában közöl. M. Takács Lajos: Aprópézn a történelem színpadán. A kárpátaljai magyar nyelvű sajtó 1944–1948. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1994. 10–11.

²⁷ Az egykori Szabad Európa Rádiós Skultéty Csaba meg is jegyezte kritikusan, hogy, mikor a nyíregyházi elvtársak Kárpátontúlra látogattak, valójában csak egy alföldi Tisza-hidon utaztak át, és így az elnevezés nem korrekt. Botlik J. – Dupka Gy.: Ez hát a hon... i.m. 67. – 68.

²⁸ Soós K.–Medvez A.: i.m. 53.

említett államok alkotmányának megfelelő rendelkezései folytán.”²⁹ Magyar kormány szerint a kisebbségek helyzete a Szovjetunióban rendezett, és ahogy Sztálin fogalmazott: „Saját ideológiánkkal kerülnénk szembe, dezorganizálnánk saját pártunk sorait, ha nem becsülnénk a kisépeket, ha nem tartanánk tiszteletben jogaikat és függetlenségüket, ha bele avatkoznánk a kis államok belső ügyeibe.”³⁰ A magyar kormány jó kapcsolata a szovjetekkel azzal is magyarázható, hogy amint azt Sztálin is többször jelezte, kilátásba helyezték a szintén vesztesnek tekintett Romániával kapcsolatos határkiigazítást, és eleget kellett tenni a romló magyar-szovjet kapcsolatoknak is, hiszen „most mi barátságról beszélünk a Szovjetunió és Magyarország között. És ez a szó: barátság, nem frázis, nem propaganda!”³¹ Ezzel szemben a magyar kormány jelezte a hadifogolyként kezelt kárpátaljai civilek hazarendését is a szovjet kormány felé, sikertelenül.

Szentgyörgyi Albert, még az 1945-ös szovjetunióbeli látogatása során szemrevételezte, hogyan bánt Sztálin a reá bízott kisebbségekkel és megállapította, hogy „Arméniában és Georgiában fantasztikus fejlődés tapasztalható”,³² ám magyarokról egy szó sem esik. Jellemző a kárpátaljai magyarság magyarországi megítélésére az a vitacikk is, amely Dolmányos István munkáját követte a pozsonyi irodalmi szemlében. Dolmányos a szovjetunióbeli kisebbségekről írt tanulmányában „egyáltalán nem vett tudomást még egy lábjegyzet erejéig sem a Szovjetunióban élő magyarokról, ami valóban furcsa hisz a tíz-húszezer lelket számláló szovjet népcsoportokat is megemlíti.”³³

A magyar-magyar kapcsolatok alakulását a vesztes második világháború után a pangás jellemezte. „A két nép 40 évre visszatekintő barátsága”³⁴ a háborút követően legfeljebb „plátói” lehetett. Ez a jelenség egyrészt a sztálini politikának, és a szorgos magyarországbeli kommunistaszimpatizáns erőknél tudható be. Az anyaországbeli kommunista hatalom legsztáliniabb jelleme Rákosi Mátyás volt, aki igyekezett mindent megtenni a Nagy Szocialista Testvér akarátának és rokonszenvének megfelelően. Ő volt az, aki elsőként jelentette ki, hogy „Magyarország Hitler utolsó csatlósa volt”³⁵, így a társadalmi büntudatkeltés leple alatt legitimálta, hogy Magyarország veszített és a korábbi szerződéses hódításairól és hatalmi ambícióiról végképp le kellett mondania a győztes hatalmak javára, jelen esetben Kárpátaljáról. A Szovjetunió mint a népek nagy olvasztótégelye nem ismerte el területén a magyart mint kisebbséget, mint népet vagy nemzetet, hanem egységes szovjet genusnak tudta be. Ennek megfelelően Magyarországnak sem lehetett tudomást vennie az ország határán kívül rekedt fiairól.

A Szovjetunió és Magyarország határforgalmát is tartózkodás és fokozott figyelem jellemezte. A határátkelőket, valamint a személyforgalmat „különféle adminisztratív intézkedések nehezítették, valamint az így ide irányuló magyar turistaforgalom is minimális értékű volt”.³⁶ A turistaforgalom alatt pedig nem mást kell

²⁹ Nagy Ferenc... i.m. 1134.

³⁰ Uo. 516.

³¹ Uo.

³² Értsd: Örményországban és Grúziában. M. Takács L.: Aprópénz... i.m. 11–12.

³³ Botlik J.–Dupka Gy.: Ez hát a hon... i.m. 6.

³⁴ In: Soós K.–Medvecz A.: i.m. 54. A '80-as évekre jellemző, hogy a határ mindkét oldalán idegenül, szovjet- és magyarként kezelték egymást.

³⁵ Dr. Pungur József: Szembesülés. Interneten: <http://www.hufo.info/cgi-bin/main.cgi?szerv=tanulmany&action=view&message=73&location=messages>

³⁶ Soós K.–Medvecz A.: i.m. 52.

értenünk, mint a nagyrészt rokonaikat látogatni akarók sorát. Kárpátalja helyzetét a Szovjetunióhoz való csatolástól és az elvárásoktól függetlenül még egyéb okok is nehezítették. Ugyanis az elszakított magyarok által lakott területek közül Kárpátalja volt a legkisebb területű és magyar népességű, ha a nagyrészt elnémetesedett Burgenlandot nem vesszük figyelembe. Viszont nem elhanyagolható tény az anyaország háborús sérülései és az újraépítés terhei sem, melyet csak tetézett a Szovjetunióval való jóvátétel megtérítése.

A környező országokban rekedt magyar és német lakosságot is sorra érték a különböző nemű atrocitások a helyi hatósági szervek részéről.³⁷ Kárpátalja így ismételen elkerülte a középpontba kerülés lehetőségét. A Csehszlovák Köztársaság a helyi magyar és német lakosság eltüntetését lakosságcserével és az erőltetett asszimilációs politikájával, a reszlovakizációval próbálta meg elérni. Romániában nemcsak a hatóságok, hanem a helyi lakosság részéről is érték támadások a magyarokat. Jugoszláviában is hasonló volt a helyzet és sorra következtek be a csetnik partizánok vérengzései a magyarok és a svábok ellen.³⁸

A további magyar–magyar kapcsolatok terén egészen 1956-ig nem történt érdemleges előrehaladás. A magyarországi forradalom és a hruscsovi SZKP XX. Pártkongresszusán megfogalmazódott desztalinizálás voltak az első lépések, amely a *szovjet–magyar* kapcsolatok kezdetét jelentették. 1956 a magyar forradalom éve. „A forradalom hatása a kárpátaljai magyarságot közvetlenül érintette. A szovjet csapatok nagyszámban vonultak át a magyarlakta területeken és a kárpátaljai magyaroknak lehetőségük volt fogni a budapesti vagy miskolci rádióadásokat, így napról napra követték a magyarországi eseményeket. Ezek a lehetőségek valószínűleg sok kárpátaljai magyart a határ átlépésére és honfitársaik megsegítésére biztattak³⁹... a hírszerzői jelentések néhány kárpátaljai gerillaakciókról számolnak be a forradalom idejéről.”⁴⁰ A kárpátaljai magyarság szerepe korántsem volt akkora, mint ahogy attól a szovjet vezetés tartott, hiszen a legmerészebb *akciók* is a már 1955 óta szerveződő kisebb egynéhány, szinte csak családtagokat és barátokat tömörítő csoportok röplapterjesztésben, szimpatizálásban, összejövetelében merült ki.⁴¹ Kárpátalja stratégiai helyzeténél fogva volt fontos, és nem a helyi magyarság szerepe miatt. A „szabadságharcot leverő szovjet hadsereg ungvári főhadiszállása a legmegbízhatóbb kárpátaljai magyar kommunistákat, és közülük „40-50 felelős pártfunkcionáriust” Magyarországra vezényelt, hogy „többnyire fordítóként, tolmácsként” vegyenek részt a magyarországi rendcsinálásban, a gazdasági, kulturális és politikai élet megszervezésében”.⁴² A titkosított művelet azonban parancsszóra történt és nem önként.

A magyarországi eseményekről informálódott kárpátaljai magyarság nem nézte jó szemmel az eseményeket, és ahogy tudott, segített anyaországi testvéreinek. Ezt támasztja alá a forradalom azon mozzanata, amikor is a magyarországi deportáltak marhavagonjainak áthaladása mentén magyar nyelvű „cédulákat találtak a kárpátaljai lakosok Csap–Ungvár vasútvonalon, amelyek

³⁷ Dr. Pungur J.: i.m.

³⁸ Dupka Gy.: i.m. 284-285.

³⁹ Vö: Váradi Natália: Az 1956-os forradalom és szabadságharc viszhangja Kárpátalján. In: Együtt. Az 1956-os forradalom és a határon túli magyarok. Szerkesztette: Szesztay Ádám. Lucidus Kiadó, Budapest, 2006. 62.

⁴⁰ Ludányi A.: Programozott amnézia ... i.m. 250.

⁴¹ Lásd még: Váradi N.: Az 1956-os forradalom... i.m. 56.

⁴² Botlik J.: Egestas... i.m. 289.

közül a legfontosabbak azok, amelyek segítségért kiáltanak gyermekeik megmentéséért”.⁴³ A Szovjetunió természetesen tagadta, hogy magyarországi gyermekeket helyeznek el az onokóci gyermekotthonban. A cédulák miatt a „kárpataljai szülők jelentkeztek a gyermek örökbefogadásáért, hogy azokat a forradalom után vissza tudják juttatni... de ennek a lépésnek köszönhetően visszaszállították a gyerekeket Magyarországra”.⁴⁴

A szovjet hatalom segítségével hatalomra jutó Kádár János szovjetunióbeli útjáról is csak kevesen tudtak, a helybeliek közül pedig magyarok alig, de árulkodó nyomok mindenképpen akadtak. Az erre vonatkozó információt Balla László szolgáltatta, akit november első napjaiban „az ungvári rádióhoz rendelték, éppúgy, mint a beregszászi laptól Lusztig Károlyt. A stúdióba természetesen katonatisztek jártak be. Az ő elejtett szavaikból tudták, hogy Kádár János Kárpátján tartózkodik, Ókemencén, a területi pártbizottság nyaralójában. „Én tehát nem láttam, nem találkoztam vele..., viszont kaptam egy anyagot kontrollszerkesztésre, hogy nézzem meg nyelvi szempontból. Magyar szöveg volt, de megoldásaiból, a nyelvi fordulataiból lehetett tudni, hogy fordítás. Kádár szolnoki beszéde volt.”⁴⁵ Ezt támasztja alá Kádár egy későbbi, 1959. december 7-én tett kijelentése: „Három évvel ezelőtt, amikor a magyar nép nehéz helyzetben volt, én már jártam ezen a vidéken. Azért jöttünk ide, hogy testvéri segítséget kérjünk a szovjet néptől”.⁴⁶ Kádár híres szolnoki beszédét az ungvári rádióban adták le, amelyet Sándor László, az ungvári rádió magyar adásának munkatársa olvasott be, ám ha ez kiderül, akkor nem lehetett volna legitim az új kormány. A forradalom direkte még nem jelentett változást a magyar–magyar kapcsolatok terén, nem is lehet teljes mértékben annak tekinteni, de mindenképpen fejlődést hozott.

A változás bizonyítéka, hogy „1957-ben engedélyezték az anyaországbeli könyvek és lapok bevitelét, a Magyar Televízió megindított adása is kedvezően hatott a kárpátaljai szellemi életre. Szintén 1957-től jelent meg az ungvári Kárpáti Kiadó gondozásában a Kárpáti Kalendárium, amely évtizedekig a hiányzó folyóiratot pótolta”.⁴⁷ A több mint egy évtizedes izoláció megbomlani látszott és kedvezett a helyi magyarság szellemi életének. „Ezzel egyrészt megingott az a hiedelem, hogy a magyar kisebbségnek „kultúrönellátónak” kell lennie, illetve irodalmárainak főként az ukrán és orosz kultúra tolmácsolására kell szorítkozniuk; másrészt több mint egy évtizedig elzárt és magába zárkózó kisebbség, a nemzet új szellemi értékeinek a birtokába juthatott.”⁴⁸

A Kádár nevével fémjelzett korszak 1960-as évek elejéig tartó, kezdeti, átmeneti ciklusában, a határon túli magyarság szerepe és az irántuk való érdeklődés ismét leáldozóban volt és egy új, a számukra rendkívül veszélyes tendencia volt kialakulóban. Kádár János kezdeti politizálása nacionalista és burzsoá ellenes jelszavaktól volt hangos. 1959-ben fogadták el „a burzsoá nacionalizmusról és a

⁴³ Váradi Natália: Deportálások a Szovjetunióba az 1956-os forradalom és szabadságharc idején. In: Inventárium. Szerkesztette: dr. Léczy Magdolna, Kiss Lajos András. Nyiregyházi Főiskola Gazdaság és Társadalomtudományi Főiskolai Kar, Nyiregyháza, 2007. 240–241.

⁴⁴ Uo. 241.

⁴⁵ Botlik J.–Dupka Gy.: Ez hát a hon... i.m. 65.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Botlik J.: Egestas... i.m. 289.

⁴⁸ Botlik J.–Dupka Gy.: Ez hát a hon... i.m. 65.

szocialista hazafiságról szóló állásfoglalás”-t⁴⁹, melyben a két fogalom közötti különbsége, az előbbi elvetését és az utóbbi fontosságát emelik ki. Ez a nézet vezetett ahhoz, hogy „a nemzeti büszkeség és önérték számos megnyilvánulását „nacionalista maradványnak” bélyegezték, a magyar történelmet az osztályharcok történetére szűkítették, és a „hungarocentrizmustól”, valamint a „provincializmustól” mentes új nemzetfogalom szerepét abban jelölték meg, hogy... „magát a nemzeti formát a szocialista népek barátságának és testvéri közeledésének, végső soron egybeolvadásának eszközévé tegyék”.⁵⁰

A szovjet blokk valamennyi tagját erre biztatták: „a népek Duna-medencei sorsközösségben élnek, együtt boldogulnak, vagy együtt pusztulnak. Más út a Duna-medence népei számára nincs”.⁵¹ Az anyaország határon túli magyarságával esetlegesen ápolható kapcsolatok ily módon teljesen megszűnhettek volna, hiszen a tendencia alapján nem volt helye a nemzetiségnek, hiszen pont Magyarország volt a támogatója az új *egység-* áramlatnak. A határon túli magyarok fennmaradásának esélyei nehézségek bizonyultak a hivatalos és tudományos tudomásul nem vétel miatt, de valószínűleg „a magyar kisebbségek aligha fognak kollektív öngyilkosságot elkövetni csak azért, mert a szomszédos, azonos nyelvű és kultúrájú ország tudományos irodalma nem vállalja velük a leglazább szolidaritást sem”.⁵² Ennek ellenére Magyarország a saját országán belüli kisebbségeket illető kérdések rendezésében mindvégig élen járt szocialista testvérei között.

Kádár szerepe az elidegenedésben vitathatatlan. „Hruscsov kezdeti jó benyomásai Kádárról hamarosan szívélyes baráti viszonyra alakult át. Az idősebb államférfi és a tehetséges „homo novus” kapcsolata volt ez. Hruscsov atyai szerepet vett fel a fiatalabb partnerével, és Kádár, aki apa nélkül nőtt fel, kész volt ezt elfogadni.”⁵³ Leváltása is rendkívül mélyen érintette őt és Brezsnyevvel való találkozása előtt még egy láda szabolcsi almát is küldött titokban a házi fogságát töltő Hruscsovnak, de „bármilyenek is voltak Kádár személyes érzelmei, a Szovjetunióhoz maradt lojális, nem pedig „atyai barátjához és idősebb testvéréhez”.⁵⁴

Az *igazi* Kádár-korszak az 1960-as évektől veszi – fokozatosan – kezdetét. Az anyaország határon túli politikáját egyfajta bizonytalanság jellemezte. A kisebbségi viszonyok országon belüli rendezésében Kádár mintaadó akart lenni, de a határon túli „magyar kisebbségek helyzetével szembeni közömbösséget, illetve „szelektív”, csak a romániai magyarokkal szemben megnyilvánuló figyelmet”⁵⁵ továbbra is gyakorolta. A magyar–magyar kapcsolat szinte egyetlen formáját a közös baráti kertészkedés jelentette. Az Asztélyi Állami Gazdaságban, 1961 márciusában létrehozták a Lenin Barátság-kertet. A facsemetéket, permetezőszereket és szakembereket a Nyírmadai Állami Gazdaság szolgáltatta, Nagy Sándor a Szabolcs-Szatmár megye kertészeti főfelügyelője és Cséke László, a nyírmadai főkertész

⁴⁹ Magyarország története a XX. században. Szerkesztette: Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 513.

⁵⁰ Faragó Vilmos 1967-es „Kicsi Ország” c. cikkében „a nemzeti büszkeség minden megnyilvánulását károsnak nevezte, mivel az „magában hordozza az elkülönülés, a »magyar specifikumok« abszolutizálása, s más nemzetek iránti ellenszenv veszélyét.” Uo.

⁵¹ 1964 decemberében Kádárnak a KISZ kongresszuson történt kijelentése. Uo. 514.

⁵² Botlik J.–Dupka Gy.: Ez hát a hon... i.m. 6.

⁵³ Felkay András: Magyarország és a Szovjetunió kapcsolata a Kádár-rendszer évei alatt. 1956–1988. In: Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században. Tanulmányok. Szerkesztette: Romsics Ignác. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1995. 217.

⁵⁴ Uo. 221.

⁵⁵ Magyarország története... i.m. 516.

felügyelete alatt. „Derceni Bertalan brigádvezető és munkásai jó tanítványoknak bizonyultak... A beregsurányi TSZ a határ túlsó oldalán szintén hozzálátott az almafák telepítéséhez, így tehát a határ két oldalán egy valóban csodálatos szép gyümölcsös alakult ki. A Barátság-kert rövidesen a határ két oldalán élő és dolgozó emberek találkozóinak színhelyévé vált.”⁵⁶

„1968 óta mind a magyar történetírás, mind a magyar politikai gondolkodás jelentős változáson ment keresztül a nemzetiségi kérdés elméletét, történetét, de gyakorlatát tekintve is.”⁵⁷ A korábbi nemzetek elhalását szorgalmazó szemléletet egyre inkább kezdte átértelmezni a magyarországi értelmiség. „Az antinacionalista „proletár internacionalizmust” az 1960-as évek végétől a nemzetnek, mint létező kulturális és politikai realitásnak a tudomásulvétele és a világ magyarságát összekapcsoló kulturális és politikai realitásnak a tudomásulvétele és a világ magyarságát összekapcsoló kulturális kötelekeknek az erősítése váltotta fel.”⁵⁸ Az egyszerű embernek ezek semmitmondó üres és nehéz szavak, frázisok csupán, aki egy kicsit is szakavatott, az tudja e szavak jelentését, vagy a mögöttük megbúvó allegóriát. Nyilvánvaló, hogy Magyarország szakítani kívánt a nemzetek elhalását elősegítő politikával, de úgy, hogy közben szovjetbarát politikát folytasson. Ennek egyik első jeleként megalakítanak 1968-ban egy bizottságot a Hazafias Népfronton belül, melynek célja feltárni a szomszédos országok magyarságának helyzetét. A magyarságkutatás kezdetét jelentette, első lépésként az anyaggyűjtést helyezték előtérbe. Az Írószövetség is elkezdett foglalkozni a határon túli irodalommal.

A „70-es évek elejéig tabunak vagy legalábbis kerüendő témának számított”⁵⁹ az elszakított területek, kénytelen-kelletlen sajátosan fejlődő magyarságának mindennapi élete. A hivatalos és nem hivatalos szovjet–magyar diplomáciai forrásokban nem találhatóak olyan értekezések, amelyek a kárpátjai magyarság kérdését érintették volna. Czine Mihály irodalomtörténész és kritikus szerint „a magyar politika sokáig csak a Magyarországon belül élő magyarságban gondolkodott... Elfogadta a politika és munkásmozgalmak ama tételét, hogy minden kissebesség ügye kizárólag az őt illető állam belügye, a szomszédos országokban lévő magyarságot olykor már-már leírta...”⁶⁰ Szembetűnő az, hogy a szovjet-magyarokról még elméletben is alig foglalkoztak, „mivel nem ígért sem exkluzív élményeket, sem tudósi babérokat, sem anyagi gyarapodást, sőt politikailag sem volt veszélytelen”.⁶¹

A ’70-es évek másik nagy előrelépése az egyes „arra érdemes”⁶² kárpátjai irodalmárok munkáinak publikálása, valamint anyagi mellet közszükségleti cikkekkel, gyógyszerekkel, könyvekkel stb. való támogatása. Ennek ellenére az említett korszak második felére a magyarságkutató Magyarok Világszövetsége a környező országok és az emigráció valamennyi magyarjának életmódjával, mindennapjaival, irodalmával foglalkozott a szovjet Kárpánton túl-Ukrajnát leszámítva.

1970-től már, többek között Illyés Gyula és Lőrinc Lajos kezdeményezésére, anyanyelvi konferenciákra is sor került, amelyre még a szovjet-magyarok nem mentek el, de az 1977-es harmadik konferenciára már igen, kivéve a romániai magyarokat,

⁵⁶ Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. PoliPrint, Ungvár, 2004. 241.

⁵⁷ Botlik J.–Dupka Gy.: Ez hát a hon... i.m. 6.

⁵⁸ Magyarország története... i.m. 516.

⁵⁹ Soós K.–Medvecz A.: i.m. 52.

⁶⁰ In: Uo.

⁶¹ M Takács L.: Aprópéncz... i.m. 5.

⁶² In: Soós K.–Medvecz A.: i.m. 55.

nekik továbbra is tiltott volt.⁶³ Sőt, a *Népszabadság* 1997-es száma szerint voltak a kárpátaljai magyarságot is érintő magyarországi segélyek is, ugyanis az 1970–80-as években a Szovjetunió töle rendhagyó módon engedélyezett egy „szolid” könyvekből, gyógyszerekből és ruhából álló szállítmányt.⁶⁴ Azonban erre máshol nincs utalás.

A magyar–magyar kapcsolat terén nagyobb változást hangsúlyozottan a szovjetkorszakban csak a gorbacsovi éra hozott. A határ sokkal átjárhatóbbá vált, a kapcsolattartást sem szankcionálták, illetve ellenőrizték annyira, mint annak előtte. Ezzel szemben a szovjet gazdaság gyors hanyatlása negatívan hatott a kapcsolatra és a határon túliak anyaországi megítélésére is, a feketemunka elharpódzása miatt. A szovjet összeomlás azonban felvetette a környező országok belső gondjai okozta zavargások negatív hatásainak lehetőségét a magyarokra, így a viszonylag nyugodt helyzetű Kárpátalja ismét háttérbe szorult.

A határ két oldalán tevékenykedő szervezetek is felvették egymással a kapcsolatot. A Magyarok Világszövetsége és a KMKSZ 1989. augusztus 8-án Budapesten aláírta közös együttműködési szerződését,⁶⁵ könnyebbé téve a kapcsolatfenntartást, ezáltal még közelebb került egymáshoz a két magyar fél. Tehát az anyaországban is megindult egy folyamat, mely átcsapott a határon túliak iránti érdeklődésbe, szabad utat adva a tudományos kisebbségkutatásnak. Legkésőbb a kárpátaljai magyarságot ismerte meg a magyarországi közvélemény.⁶⁶ 1989-ben azonban „Magyarország felfedezte Kárpátalját... A felfedezés, az újrafelfedezés öröme volt a meghatározó attitűd... Kárpátalján is élnek magyarok, vannak iskoláik, ahol magyarul tanulhatnak, megjelennek magyar nyelvű könyvek, amelyek kissé sematikusra sikerednek, de hát magyarul íródnak, olvassák a magyarországi sajtót, nézhetik a magyar televíziót.”⁶⁷ A különböző kárpátaljai hivatalos látogatásokon, szoboravatáson és egyéb találkozáson immár rendszerint egy-egy anyaországi vagy több, közéleti személyiség – főleg politikus – is részt vett. Ugyanakkor továbbra is jellemző Magyarországon az, hogy „a Kárpátalján kialakult helyzet váratlanul érte a tömegkommunikációt és az érdeklődő és nosztalgától sem mentes magyar olvasót, akinek a határokon túl élő magyarokról az elmúlt évtizedek torz tájékoztatás-politikája sokszor próbára tette az idegeit – Kárpátaljával kapcsolatban talán az átlagnál is intenzívebben”.⁶⁸ Ezt követően megkezdődhettek az anyaország felől érkező rendszerezett, hivatalos és stabilizált állami, alapítványi, valamint magánszemélyektől származó támogatások folyósítása.

A Szovjetunió felbomlását követően a tagállamok nacionalizmusának újbóli fellángolása mellett, a mindennapi betevő megszerzése is súlyos gondot okozott. „Ebben a helyzetben a magyar nemzeti közösség számára a túlélést elsősorban a határ menti (csere)kereskedelem jelenti. Sok ezren vállalnak feketén mezőgazdasági idénymunkát a szomszédos magyarországi megyékben, elsősorban Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. A magyar férfilakosság jelentős része az év nagyobb felében különböző magyarországi, egy részük budapesti építkezéseken dolgozik. Számos magyarlakta falu népe Magyarországon végzett építőmunkára... alapozza megélhetését.”⁶⁹

⁶³ Magyarország története... i.m. 516.

⁶⁴ Szn.: Tóth Lóránd Kárpátalján. Kárpátaljai Szemle, 1997. február, V. évf., 1. sz. 2.

⁶⁵ Botlik J.–Dupka Gy.: Ez hát a hon... i.m. 228.

⁶⁶ Ludányi A.: Programozott amnézia ... i.m. 246.

⁶⁷ Botlik J.–Dupka Gy.: Ez hát a hon... i.m. 5-6.

⁶⁸ Uo. 5.

⁶⁹ Botlik J.: Egestas... i.m. 295.

A Szovjetunió felbomlásával kezdetét veszik az autonómia törekvések,⁷⁰ és immár valós kétoldalú tárgyalások indulhatnak meg a két fél, a magyar és a szovjet-magyar, a rendszerváltás és a szovjet blokk felbomlása óta már határon túli magyar között. A magyar állam mindenkor biztosítani kívánta a határain túl élő magyarok jogainak elismerését és ezt még az USZSZK-val is többször próbálta egyeztetni. Hiszen „a kis népek megismertetésük és elismertetésük vágyát hordozzák szívükben. Ez nem nacionalizmus, csupán ragaszkodás saját nemzetük fiaihoz, önnön véreikhez. E vágyuk elérésében sok minden segítheti őket: művészet, tudomány, sport, a gazdasági életben való elméleti felkészültség és gyakorlati jártasság, társadalmi beilleszkedés és egyébek. Ezeket a törekvéseket ritkán támogatják az államhatalmi szervek, mert előttük a kérdés: melyik nemzetiségi kisebbséget részesítsék előnyben?”⁷¹ Ukrajna esetében az oroszok túlzott fölénybe jutását szerették volna és szeretnék a mai napig is korlátozni és pont ez az oka a magyarság nehéz helyzetének. Magyarország esetében a romániai, szlovákiai és egykori jugoszláv magyarokkal szemben ott van a maroknyi ukrainjai magyar.

A rendelkezésre álló források alapján kimutatható, 1944–91 között a kárpátaljai és az anyaországi magyarság kapcsolata a szovjet érdekeknek megfelelően, egészen a rendszerváltás környékéig jelentős mértékű. 1944-től kezdetét vette Kárpátalja szovjetizálása és ezt követően a magyarországi események sem tették lehetővé a rendszeres kapcsolattartást, legyen az államközi vagy éppen rokoni, bár volt néhány kisebb kivétel. Az a tény, hogy Kárpát-Ukrajnában élnek magyarok, még a '80-as években is gyakran az újdonságnak hatott az anyaországi magyarokra, holott még egy félévszázad sem telt el az elválás óta. Az, hogy a magyar közvélemény nem foglalkozott a kárpátaljai magyarsággal, az nem más volt, mint a kommunista elnemzetietlenítés Kárpát-medencei iskolapéldája. Gyakorlatilag még ma is ez a helyzet, még mindig Szovjetunió démona lebeg a kapcsolattartás fölött.

IRODALOM

- M. M. Болджар: Нариси Історії Закарпаття. Том III. 1946-1991. Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського комітету у справах преси та інформації, Ужгород, 2003.
- Botlik József-Dupka György (1991). Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből. 1918–1991. Mandátum–Universum, Ungvár.
- Botlik József (2000). Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest.
- Csanádi György (2004). Sorsfordító évek sodrásában. PoliPrint, Ungvár.
- Dr. Árpá István (1993). A tiszaháti nemzetiségek életéből. (Pillanatképek múltunkból). Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.
- Dr. Pungur József. Szembesülés. Interneten: <http://www.hufo.info/cgi-bin/main.cgi?szerv=tanulmany&action=view&message=73&location=messages>
- Dupka György–Horváth Sándor–Móricz Kálmán (1990). Sorsközösség. A kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén. Kárpáti Kiadó, Ungvár.
- Eperjesi Penckőfer János (2003). Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében. Magyar Napló, Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, Budapest.

⁷⁰ Csanádi Gy.: Sorsfordító évek... i.m. 157.

⁷¹ Dr. Árpá István (1993). A tiszaháti nemzetiségek életéből. (Pillanatképek múltunkból). Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 31.

- Felkay András: Magyarország és a Szovjetunió kapcsolata a Kádár-rendszer évei alatt. 1956–1988. In: Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században. Tanulmányok. Szerkesztette: Romsics Ignác. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1995.
- Ludányi András: Programozott amnézia és kellemetlen ébredés. Magyar kisebbségek a nemzetközi politikában (1945–1989). In: Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században. Tanulmányok. Szerkesztette: Romsics Ignác. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1995.
- M. Takács Lajos: Aprópénz a történelem színpadán. A kárpátaljai magyar nyelvű sajtó 1944–1948. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1994.
- Magyarország története a XX. században. Szerkesztette: Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. február 5.–1946. november 15. Szerkesztette, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta: Szűcs László. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2003.
- Romsics Ignác (2004). Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép és Délkelet-Európában a 19. és 20. században. Napvilág Kiadó, Budapest.
- S. Benedek András (2001). Árvíz után, vizár előtt... (Tanulmányok, esszék, kritikák). Minerva Műhely, Budapest–Beregszász.
- Soós Kálmán: Tudományos könyvkiadás Kárpátalján a rendszerváltástól napjainkig. (1985–2005). In: Simon Attila: A határon túli magyar tudományos könyvkiadás. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Liliium Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely, 2005.
- Soós Kálmán–Medvecz Andrea: „Akkoriban ez még igen nagy bűn volt.” Adalékok Magyarország és a kárpátaljai magyar kisebbség kapcsolatának alakulásához (1945–1989). Hatodik Síp, XI. évf., 1999/1–4.
- Svetkó Erzsébet: Kisebbségpolitika Kárpátalján a szovjet rendszer kiépítése idején (1947–1952). A donbászi munkatáborokba elhurcoltak visszaemlékezései alapján. In: Beregszászi Anikó és Papp Richárd: Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Budapest–Beregszász, 2005.
- Szn.: Tóth Lóránd Kárpátalján. Kárpátaljai Szemle, 1997. február, V. évf., 1. sz. 2.
- Váradi Natália: Az 1956-os forradalom és szabadságharc visszhangja Kárpátalján. In: Együtt. Az 1956-os forradalom és a határon túli magyarok. Szerkesztette: Szesztay Ádám. Lucidus Kiadó, Budapest, 2006.
- Váradi Natália: Deportálások a Szovjetunióba az 1956-os forradalom és szabadságharc idején. In: Inventárium. Szerkesztette: dr. Léczy Magdolna, Kiss Lajos András. Nyíregyházi Főiskola Gazdaság és Társadalomtudományi Főiskolai Kar, Nyíregyháza, 2007.